

ČESKÉ DĚJINY

100 PAMÁTNÝCH
MÍST JAN KVIRENC

PODĚKOVÁNÍ

Poděkování náleží Ludmile Bursíkové, která stála u zrodu ideje rukopisu, a Lukáši Nekolnému za výpomoc při pořizování a kompletaci fotografií. A pak všem ostatním, kteří tento projekt také podpořili: Martinu Chleborádovi, Kateřině Křišťůvkové, Michalu Kvirencovi, Jaroslavě Korejsové, Jaroslavě Náprstkové, Nataše Šimků, Pavlu Kašparovi, Tomáši Kobrovi a Tereze Binderové. A v neposlední řadě: nebýt Michala Vaněčka, kniha by nejspíš vůbec nevyšla.

ČESKÉ DĚJINY

100 PAMÁTNÝCH
MÍST JAN KVIRENC

OBSAH

ÚVOD	6	VÍTKOV ~ Žižkova hora	169
ŘÍP ~ praotec Čechů	7	PŘÍBĚNICE ~ kacíři a adamité	174
WOGASTISBURG ~ říše franckého kupce	11	ČÁSLAV ~ husitské sněmování	179
STADICE ~ věstkyně a orač	15	ŽIŽKOVO POLE U PŘIBYSLAVI ~ smrt slepého rytíře	183
MIKULČICE ~ moravský král	19	DOMAŽLICE ~ bezhlavý útěk	188
LEVÝ HRADEC ~ pokřtěný kníže	24	LIPANY ~ velká prohra i vítězství	192
PRAŽSKÝ HRAD ~ kamenný stolec	28	JIHLAVA ~ smír všech křesťanů	197
BUDEČ ~ výchova kněžíce	32	SION A ZNOJMO ~ odbojník a liška ryšavá	202
TETÍN ~ snacha a tchyně	36	MIKULOV ~ trápení bílé paní	207
KOUŘIM ~ svatý kníže	40	CHELČICE A KUNVALD ~ dva Petrové, Řehoř a jednota	211
STARÁ BOLESLAV ~ knížecí bratři	45	ZELENÁ HORA ~ odpůrci husitského krále	216
ŽATEC ~ sjednotitel státu	49	TŘEBÍČ ~ opevněný klášter	220
LIBICE NAD CIDLINOU ~ biskupovi bratři	53	PLZEŇ ~ umění tiskařské	225
VELÍZ ~ knížecí pohana	58	KUTNÁ HORA ~ vzbouření a kýžený mír	230
PERUC ~ sličná pradlena	62	PARDOBICE ~ hospodaření pana Viléma	234
SÁZAVA ~ poustevníková jeskyně	66	LITOMĚŘICE ~ protihabsburské pozdvižení	239
BRŮDEK ~ český Achilleus	70	BUDYNĚ NAD OHŘÍ ~ turecký mumraj	243
CHRUDIM ~ nástupnický řád	75	BŘEZNICE ~ arcikníže a měštka	248
VYŠEHRAD ~ bájná skála	79	BECHYNĚ ~ renesanční živobytí	252
VRACLAV ~ záhuba škůdců	84	KRALICE ~ tiskárna biblí české	257
CHLUMEC ~ zimní válka	89	TŘEBOŇ ~ regentovy rybníky	261
PŘIMDA ~ rodinné vězení	93	ČESKÝ KRUMLOV ~ krvavý masopust	266
LODĚNICE ~ znesvářená knížata	97	ČESKÉ BUDĚJOVICE ~ Pasovští a stříbrný poklad	271
PODLAŽICE ~ ďáblová kniha	102	HROB ~ zbořený kostel	275
HOSTÝN ~ tatarský vpád	106	JIČÍN ~ výbuch a chlípná paní	280
LEMBERK ~ paní svatého života	111	BÍLÁ HORA ~ stavovské utíkání	284
BEZDĚZ A HLUBOKÁ ~ kralevicovo mládí	115	FULNEK ~ bratrský učitel	289
ZBRASLAV ~ pohřebiště králů	120	CHEB ~ generalissimův mord	293
OLOMOUC ~ královský atentát	125	JANKOV ~ Torstenssonovy manévry	298
NYMBURK ~ útěk panny Elišky	129	BRNO ~ švédské obležení	303
LOKET ~ královská roztržka	134	KLATOVY ~ rozzlobený jezuita	307
ROUDNICE NAD LABEM ~ italský vězeň	138	VELKÉ LOSINY A ŠUMPERK ~ čarodějnický děkan	312
KARLŠTEJN ~ Karlův hrad a relikvie	143	ÚJEZD ~ boží soud	316
ŽEBRÁK A TOČNÍK ~ líný i spravedlivý král	148	ŽDÁR – ZELENÁ HORA ~ kamenná hvězda	321
KRAKOVEC ~ cesty mistra Jana	152		
BURKOVÁK ~ kalich a poutě na hory	156		
TÁBOR ~ město bratří a sester	161		
SUDOMĚŘ ~ rybníky a železni pánové	165		

KARLŠTEJN, POHLED OD HRADNÍ STUDNY

KUKS ~ svárlivý hrabě	326	BŘECLAV ~ železná dráha	391
VELTRUSY ~ první veletrh	330	KROMĚŘÍŽ ~ sněm ústavní	395
KŘEČHOŘ U KOLÍNA ~ narozeniny monarchie	335	PLASY ~ knížecí hrobka	400
ZLATÁ KORUNA ~ názorné vyučování	339	CHLUM U HRADCE KRÁLOVÉ ~ pušky a kanonýři	404
RTYNĚ A CHLUMEC NAD CIDLINOU ~ guberno a porážka sedláků	344	LUŽANY ~ český mecenáš	409
POTŠTEJN ~ balónové vznášedlo	348	KOPŘIVNICE ~ vůně benzínu	414
DUCHCOV ~ hašteřivý světoběžník	353	POLNÁ ~ nespravedlivý proces	418
PRACE U SLAVKOVA ~ lví skok	358	ZÁKUPY ~ nerovnorodá ženitba	423
HODSLAVICE A KUNÍN ~ školy otce národa	362	KONOPIŠTĚ ~ válečná rada	427
RATIBOŘICE ~ babička a paní kněžna	367	BRANDÝS NAD LABEM ~ císařský zámek	432
ROŽMITÁL POD TŘEMŠÍNEM A VOLTUŠ ~ mše a smutný pomník	372	BLANÍK A RUDKA ~ spící rytíři	436
DVŮR KRÁLOVÉ ~ podvržené pergameny	376	KRONIKÁŘI A LEGENDISTÉ	441
MARIÁNSKÉ LÁZNĚ ~ léčba těla i duše	381	POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA	447
LITOMYŠL ~ vlastenecká kuchařka	386	VÝBĚROVÝ MÍSTNÍ REJSTRÍK	451
		ABECEDNÍ SEZNAM KAPITOL	455

ÚVOD

V Evropě leží Germanie a v jejích končinách směrem k severní straně daleko široko se rozkládá kraj, kolem dokola obklíčený horami, jež se podivuhodným způsobem táhnou po obvodu celé země... Povrch této země tenkrát zaujímaly širé lesní pustiny bez lidského obyvatele, zněly však hlasně bzukotem rojů včel a zpěvem rozličného ptactva. Zvěře bylo ve hvozdech bez počtu jako písku v moři nebo jako hvězd na nebi... Vody tam byly čistounké a k lidskému užívání zdravé, rovněž i ryby chutné a výživné. Je to divná věc a lze z ní uvážiti, jak vysoko se vypíná tato země: nevtéká do ní žádná cizí řeka, nýbrž všechny toky malé i velké, pojaty arci do větší řeky, jež slove Labe, tekou až do Severního moře. A poněvadž tato země za těch časů ležela nedotčená rádlím a do té doby ještě do ní nevešel člověk, který by se jí dotekl, uznávám za vhodnější o její úrodnosti či neúrodnosti pomlčeti...

Kosmův popis české země z úvodu jeho kroniky výstižně představuje prostor, v němž se bude odehrávat náš příběh, totiž dějiny Čechů a jejich státu. Klíč k putování napříč staletími jsme našli na pamětihodných místech, jejichž příběhy jsou součástí „velkých dějin“ Koruny české. Takových *míst paměti* je ovšem nepřeberné množství. *Průvodce českými dějinami* jich podrobně představuje více než sto, nemluvě o množství dalších odkazů a takřka všudypřítomné Velké Praze.

Kamkoli vstoupíme, jdeme stopou dějin, lapidárně konstatoval již před dvěma tisíci lety proslulý římský historik Titus Livius. Naším cílem není nahradit turistického průvodce: podnikáme výpravu do historie prostřednictvím památných míst jejich barvitých dějů, ohraničených počátkem moderní doby (a také hranicemi našich zemí). Nechceme ani vzdáleně připomínat „opravník obecně oblíbených omylů“, i když soudobé historické poznatky, které v popularizující podobě shrnujeme, přináší nezbytné korekce toho, čemu jsme (ať už kdysi, nebo docela nedávno) napjatě naslouchali – či stále ještě důvěřivě nasloucháme – ve školních lavicích.

Příběh českých dějin vykreslíme rovněž pomocí autentických dobových textů s nadějí, že zvědavý čtenář ocení

možnost stát se přímým účastníkem historického bádání. (Navíc badatelem zdravě kritickým, a tak v citované pasáži hned opravme kronikářovo tvrzení o liduprázdnosti naší země před příchodem Čechů.)

Nevyhýbáme se ani mytickým či bájeslovným dějům – i v nich se jistě lze dopátrat reálného jádra, především však mají svou nezastupitelnou roli v naší historické paměti.

Při listování pramennými edicemi před námi náhle vystalo krédo humanistického právníka a historika Jana Kocína z Kocinétu: *Historia tedy, má-li býti mistrem života lidského, tyto tři povahy a vlastnosti do sebe míti musí, totiž jistou a neomylnou pravdu, zřetelnost a srozumitelnost a soud rozumný, vtipný.* (1594) – Neskromně přiznáváme, že nás oslovilo a chceme se ho pokusit naplnit.

Rychlá a snadná orientace je samozřejmostí; kapitoly jsou řazené chronologicky a mají shodnou strukturu – výkladový článek je prokládán úryvky z dobových pramenů a historické literatury. Tři tečky (popřípadě tři tečky v kulaté závorce) vyznačují kratší (resp. delší) vnechávký v originálním textu. Hranaté závorky jsou autorskými vsuvkami: nahrazují a doplňují chybějící či nesrozumitelné části, jsou v nich nezbytné vysvětlivky i opravy. Pokud není výslovně uvedeno jinak, časové rozpětí u panovníků a papežů značí dobu jejich vlády, u ostatních osobností životní data.

Kvůli snazšímu porozumění jsme občas přistoupili k nepatrným jazykovým úpravám dobových textů; několik úryvků bylo nově přeloženo. Pramenné citace vložené přímo do hlavního textu jsou odlišeny kurzívou.

ŘÍP ~ PRAOTEC ČECHŮ ~ 530

Putování pamětihodnými místy českých dějin začneme u symbolu celé země, na zdaleka viditelné osamělé čedičové hoře (456 m). Říp, praotec Čech a první Slované – především zásluhou Aloise Jiráska a jeho *Starých pověstí českých* (poprvé vyšly roku 1894) je úzká souvztažnost lokality a pradávného děje srozumitelná snad úplně každému. Tak co objeveného k tomuto příběhu doplnit, zvláště když donedávna se dal názor na historickou věrohodnost pověstí shrnout výrazně skepticky: *Historikové se k pověstem obracejí jen v nouzi nejvyšší, neradi, teprve když pro chudobu ostatních pramenů nemohou sáhnout po lepších. A jakmile se jim zkoumání pověstí zdá beznadějně, jakmile se nemohou dobrat jejich pravdivého jádra, otáčejí se k vrtkavému prameni zády.* (Toulky českou minulostí, 1985) Má koneckonců vůbec smysl se jimi ještě zabývat? Jsme přesvědčeni, že ano: právě proto, že každé vyprávění musí mít svůj zřetelný prvopočátek nebo alespoň první zachytný bod... Porovnejme tedy vylíčení příchodu Slovanů k nám, jak jej zachytili naši nejznámější kronikáři mezi 12. a 16. stoletím. Ostatně právě tyto texty byly inspirací i Aloisi Jiráskovi.

■ KOSMOVA KRONIKA (12. STOL.)

Když do těch pustin vstoupil člověk, ať to byl kdokoli – neznámo s kolika lidmi – hledaje příhodných míst k lidským příbytkům, přehlédl bystrým zrakem hory a doly, pláně a stráně, a tuším kolem hory Řípu mezi dvěma řekami, Ohří a Vltavou, prvá zařídil sídla, prvá založil obydlí a radostně na zemi postavil bůžky, jež s sebou na ramenou přinesl. Tehdy starosta, jehož ostatní jako pána provázeli, mezi jiným takto promluvil k své družině: „Druhové, kteří jste nejednou snášeli se mnou těžké trudy cesty po neschůdných lesích, zastavte se a obětujte oběť příjemnou svým bůžkům, jejichž zázračnou pomocí jste konečně přišli do této vlasti, kdysi osudem vám předurčené. To jest ona, to jest ona země, kterou jsem vám – jak se pamatuji – častokrát sliboval, země nikomu nepoddaná, zvěře a ptactva plná, sladkým medem a mlékem vlhnoucí, a jak sami pozorujete, podnebím k obývání příjemná. Vody jsou všude hojné a nad obyčej rybnaté. Zde se vám nebude ničeho nedostávat, protože nikdo vám nebude škoditi. Ale když takový, tak krásný a tak veliký kraj jest ve vašich rukou, rozvažte, jaké by bylo vhodné jméno pro tu zemi.“ Ti hned, jako z božského vnuknutí, zvolali: „Poněvadž ty, otče, sloveš Čech, kde najdeme lepší nebo vhodnější jméno, než aby i země slula Čechy?“

Říp

■ HÁJKOVA KRONIKA (16. STOL.)

Času jednoho v té krajině Charvatské byli dva bratří vlastní, knížata, jímžto byla jména jednomu Čech a druhému Lech. On Lech měl své sedění na hradě řečeném Krapina, kterýž až dodnes stojí. (...) Oni pak bratří Čech a Lech vidouce takový neřád, vády i mordy mezi příbuznými o meze a dědiny, spolu se o to snesli, aby se těch hadruňkův a mordův uvarovali a jiným té vši krajiny postoupíce, odtud s ženami i s dětmi, přáteli a příbuznými, s koňmi, dobytky i se všemi nábytky, kteréž měli,

do krajin na půlnoci [severu] aby se obrátili. I svolavše rodinu i jích služebníky, na koně a mezky i vosly nakladše, jeli a šli z lesa do lesa, jíchžto byl počet okolo šesti set osob, mezi nimi uprostředku knížata Čech a Lech na krásných koních, před nimiž nesen byl praporec žlutý a na něm štít bílý a v štítu vorel černý... Ouředníci a správce lidu jích na každém noclehu zemi, která by úrodnější byla, motykami ohledovali, až i přibráli se do krajiny, v kteréž někdy Boemové obývali. A ti byli jednak všickni válkami a častými mory vyhynuli. Někteří ovšem kronikáři pokládají, že by ještě někteří, ale velmi řídko, po vseh z těch Boemův od týchž bratří knížat Slovákův zastížení byli a pomalu že jsou je táž knížata, Čech a Lech, odtud s svými vytiskli [vytlačili].

Léta od narození Syna Božího 644 (a od stvoření světa již bylo 5843) ... knížata charvátská Čech a Lech přibráli jsou se s svými do země Bohemské a přijeli až pod jeden veliký vrch a tu se posadivše, sobě i svým dětem i dobytčům, aby odpočinutí učinili, zemi ohledavše, že jest úrodná, znamenali. Nazejtří pak ráno Čech pojav Lecha, bratra svého, a jiné k tomu čtyři, vstoupili jsou na ten vrch a odtud spatřili lesy a řeky, hory i roviny. A navrátivše se k svým zase, řekl jest Čech: „Tuto máme jeden veliký Zříp (po slovanském jazyku Vrch) a okolo něho hojné roviny a úrodnou zemi, ale všecku lesy porostlou.“

Uvnitř české země stojí u Roudnice hora Říp... hora, jež nemá soupeře ani co sobě rovného. Samotná se rozprostírá na rozsáhlé a úrodné planině. Poněvadž bylo vše pokryto hlubokými lesy, pronikl na tuto horu Čech, jak vykládají staré anály, a zde se usídlil... Hora je slavná tím, že Čechovi, prvnímu vůdci kmene, poskytla domov a ochranu a že si nepochybně přál ... být tam pochován. Na vrcholu hory lze spatřit kapličku se zvonem a pěknou věžičkou, což předkové spojili v jedinou stavbu tak, že vznikla jakási stavba dokonalosti a úcty. – Úvodní slovo obstaral Bohuslav Balbín (17. stol.), my se však vydáme do dávnější minulosti, za oněmi starými letopisy, které sám zmiňuje.

Již při letmém porovnání kronikářských záznamů narazíte na řadu rozdílů. Přes barvitý popis české země a také Čechův proslov, opěvující podle biblických vzorů

zemi zaslíbenou, je Kosmas nejstručnější: neví kdo, kdy, odkud a vlastně ani kam přišel (doslovně píše *tuším kolem hory Řípu*). Zato Hájek prokázal svou beletristickou zdatnost – určí i datum, přesný počet lidí a spoustu jiných informací včetně jména Čechova bratra Lecha, který pak sehrál svou roli i v dalších pověstech (třeba o vzniku Kouřimi, ale někdy též při osídlení Polska Lechity). V tomto případě se řídil heslem: proč přiznávat nevědomost, věrohodněji přece působí přesné údaje – tak si je vymyslím. A nedosti na tom, ještě přibíjíme fiktivní praotcův pohřeb v Ctiněvsi pod Řípem (kde byl hrob později mnohokrát hledán!): *Léta 661 od toho času, jakž jest všel Čech do země, léta sedmnáctého a věku svého osmdesátého šestého kníže Čech umřel... Třetího dne nesli jej málo od jeho přibýtku na západ slunce a na jedné pláni tělo jeho, všickni oupějice a křičíce, líbali a tak je pohřebili. Potom to místo a ten hrob po dlouhý čas navštěvující plakali a klaněli se, všelikou jemu činíce poctivost [prokazující čest]. Po nedlouhém pak času na tom místě ves postavili a pro poctivost toho hrobu Ctiňoves jí jméno dali.*

ROTUNDA SV. JIŘÍ

Na druhou stranu jediný Hájek připouští, že Čechy nemusely být tak úplně liduprázdné, a to pochopitelně nebyly. A nemusíme se vracet k pravěkému osídlení tisíce let zpátky, Slované zde jistě zastihli zbytky germánských kmenů usídlených tu v prvních stoletích našeho

letopočtu či jen procházejících během tzv. stěhování národů (4.–6. stol.).

Čechův bratr Lech se poprvé objevil v kronice doby Karla IV., zvané Pulkavova (slovo „lech“ sice známe už od Dalimila, ale ve smyslu označení hodnoty): *Čechův bratr nebo druh jménem Lech, který přišel s ním, přešel pak zasněžené hory, které dělí Čechy a Polsko. A když uviděl převelikou rovinu, tábnoucí se až k mořským břehům, usadil se tam a zalidnil ji svým rodem.* Současné úvahy, že Lech byl jedním z předstátních kmenových vládců, jenž měl padnout r. 805 při bojích s Franky, vyznívají planě.

■ DALIMILOVA KRONIKA (14. STOL.)

Leží země v srbském kraji,
Charváty ji nazývají
a v ní kdysi vládl lech,
který nosil jméno Čech.
Neboť dopustil se vraždy,
zbaven domova byl navždy.
Protože však prožil ve cti
dlouhé roky s bratry šesti,
co rodiny četné měli,
jednou za noci se sjeli
a Charváty srozuměni
opustili bez prodlení.
Dědky na ramena vzali,
sborně vydali se k dále. (...)
Zítřka vystoupili bratři
na horu. Čech vůkol patřil,
hledí k chlumům, hledí k luhům,
potom obrátí se k druhům.
„Ta zem štědrá je. Svou krásu
prostírá jak k hodokvasu
stůl. Zvěř, ryby, ptáky, včely
nabízí a nepříteli
nevydá nás na pospas
horstvo pevné jako hráz.“
Panenská zem hebká, měkká,
rozprostřená dodaleka...
A že z hory zřít se nechá,
Řípem nazval ji lid Čecha.

NEJSTARŠÍ SLOVANSKÉ OSÍDLENÍ ČECH (J. ZEMAN)

Dalimilově verzi z počátku 14. století (kronika byla dopsána kolem r. 1315) nebyla zpravidla věnována přílišná pozornost – zřejmě proto, že je ještě o dvě století mladší než vyprávění Kosmovo. Takový přístup ale dnes neobstojí. Dalimil čerpal nejen z Kosmy, mohl mít k dispozici i jiné prameny či alespoň ústní tradici, jak v textu přesvědčivě dokládá hned několik skutečností. Třeba vstupní informace o příchodu Slovanů z jihu, ze země srbské a chorvatské. Pravlast Slovanů byla v 19. století lokalizována do východní Evropy, mezi řeky Vislu a Dněpr, zhruba na území dnešní Ukrajiny. To by sice kronikáři odporovalo, ale dnes jsme si v zásadě jisti, že příchod prvních Slovanů k nám nebyl ani jednorázovým, ani jednosměrným. Ti úplně první skutečně přišli na začátku 6. století ze své pravlasti (severo)Moravskou branou, ale předpokládáme, že zdaleka nebyli přistěhovalci posledními. Naopak je docela pravděpodobné, že další – a možná rozhodující – skupina dorazila, nejspíš na přelomu 6. a 7. století, odkudsi z Podunají přes jižní Moravu, tedy opravdu z jihu. (Souviselo to s tlakem přicházejících asijských kočovníků, Avarů.) Domníváme se také, že tito noví osídlenci se na své předchůdce nemuseli

ŘÍP OD CTINĚVSI

tvářit zrovna přátelsky, což platilo též opačně, a že došlo i k násilnému vyrovnání mezi nimi.

Kronikářův výklad o provinění Čecha a důvodech odchodu sice možná nemusíme brát doslova – nikdy nebudeme vědět, zdali byl praotec Čech vrahem –, ale smysl vyprávění odpovídá právě kmenové době. Odplatou nebýval hrdelní trest (kmenová „demokratická společenství“ ještě neznala kata ani šibenice či popraviště, s tím přišel až stát), nýbrž zbavení ochrany rodné pospolitosti, vyloučení z kmene. A jsou tu přítomny i další signály, že pověst svými počátky sahá právě do doby starých Slovanů: magická číslovka sedm (mj. sedm bratrů zaujímá zemi rovným dílem) nebo Dalimilovi nepochopitelné spojení – v originále *vzali dietky na ramena*, které převzal ze svého zdroje, aniž by mu plně porozuměl. Nemyslí se tím totiž ani děti, ani dědové, ale dědkové coby sošky domácích bůžků.

A samotný Říp? Když pomíneme drobnou nejistotu Kosmovu, všichni kronikáři se na něm shodují; Dalimil

se dokonce pokouší o výklad etymologie jeho názvu, byť mylně. Jméno je předslavanské, snad přejaté od zbytků germánských kmenů, základem je kořen *rip-*, tedy hora, vyvýšenina. Letopisci se shodují i s archeology: hora, jejíž temeno zůstávalo až do 19. století nezalesněné, byla skutečně geografickým středem nově zaujaté země, aniž by ovšem sama byla výrazně obydlena. Na takové dominantní hoře, středobodu, „pupku světa“, jak to známe rovněž z jiných zemí, se nebydlí, spíš je to místo kultu – a současně vítaný orientační bod pro čerstvě příchozí i pro usedlé. Kružnice o poloměru 70 kilometrů, obkroužená kolem Řípu, podle všeho zahrnuje veškeré slovanské osídlení Čech 6.–7. století. Až později bylo rozrůstající se obyvatelstvo nuceno vydat se hledat nová místa mimo úrodné nížiny Labe a Ohře. Koneckonců i mnohem mladší rotunda na vrcholu hory jako by chtěla ono místo spojené s pohanskými počátky Čechů pokřesťanit, vymýtit svatostánkem právě tu nekřesťanskost. V době, kdy vznikala (asi 10. stol.) a pak byla ve 12. století upravována, totiž Říp už dávno žádný jiný význam neměl.

Netvrdíme, že se všechno stalo přesně tak, jak je popsáno v pověsti, zdá se však, že vyprávění odráží dobu svého vzniku víc, než se ještě donedávna zdálo. Dnes víme, že k základnímu vymezení každého kmene (slovanského, germánského i jiného) patří tradice společného původu a předka, vždyť lidé kmene si dávají jméno často podle něj. Vyprávějí si o svých počátcích – a realita se časem ukryje pod legendu. První Slované to všechno zažili a nepotřebovali příběh mytizovat, ale začali ho vyprávět svým dětem a ony pak zase svým... Důležité ovšem je, že tak nejspíš činili již v počátcích českého kmene, tedy v 7. století. Řípu tím zajistili věčné místo v historické paměti Čechů: je to prostě *hora, jež nemá soupeře ani co sobě rovného*, abychom se oklikou vrátili k Balbínovým slovům.

WOGASTISBURG ~ ŘÍŠE FRANCKÉHO KUPCE ~ 631

Zatímco úvodní příběh o praotci Čechovi se opíral o konkrétní místo a bájný děje, problém Wogastisburgu je právě opačný. Francká kronika sice přesvědčivě popisuje boj stredoevropských Slovanů s vojsky krále Dagoberta I. (629–638/639), ale my neznáme místo, kde se tato několikadenní bitva odehrála. Bylo již hledáno na desítkách lokalit od Německa po Maďarsko – a stejně mnohokrát byla tato umístění zavržena jako neprůkazná či zcela falešná. Archeologové se však nevzdávají: je snad konečně vrch Rubín u Podbořan na Žatecku oním záhadným bojištěm? Jistotu získáme těžko, vždyť vlastně o všem kolem tzv. Sámovy říše, včetně hlavního protagonisty, platí, že je tu víc otazníků než prokazatelných odpovědí. *Sámo, jeden z největších vůdců a bojovníků onoho věku, Čechům vojenskou zručnost svou ku pomoci přispěl. Byl to muž ovšem výtečného ducha i jaré síly; ale neví se s jistotou, ani odkud přišel, ani jaký posléze osud vzal,* psal v polovině 19. století František Palacký. Pokročilo od těch časů naše poznání?

■ FREDEGAROVA KRONIKA (7. STOL.)

Ve čtyřicátém roce panování Chlotarova [623] shromáždil muž jménem Sámo – původem Frank z kraje senonského – větší počet kupců a odebral se za obchodem do země Slovanů, zvaných Vinidové. Slované se již začali bouřit proti Avarům, zvaným Hunové, a proti jejich králi kaganovi. (...) Synové Hunů, které zplodili s manželkami a dcerami Vinidů, nechtěli již snášet křivdy a útlak, a odmítající nadvládu Hunů, začali se ... bouřit. Když Vinidové zaútočili vojensky proti Hunům, kupec Sámo ... vytáhl s nimi ve vojsku a tam se ukázal v boji s Huny tak prospěšným, že to bylo až hodno podivu, a nesmírné množství z nich bylo mečem Vinidů pobito. Když Vinidové viděli Sámovu schopnost, vyvolí si ho za krále a on jim šťastně kraloval třicet pět let. Za jeho vlády svedli Vinidové mnoho bojů s Huny a díky jeho rozvaze a schopnosti Vinidové Huny vždy přemohou. Sámo měl dvanáct manželek z rodu Vinidů a měl od nich dvaadvacet synů a patnáct dcer...

Problém lokalizace Wogastisburgu je neoddělitelný od stavu poznání toho útvaru, jež jsme si navykli nazývat Sámovou říší. Se slovem „říše“ ale zacházejme opatrně – evidentně se jedná o předstátní útvar, velký kmenový

RUBÍN U PODBOŘAN

svaz; když francký kronikář píše o *králi* Sámovi, jen připodobňuje jeho postavení realitě svého státu. A hned další sporný bod: letným nahlédnutím do historických map třeba jen posledních desetiletí zjistíte, že i rozsah tohoto kmenového svazu je v jednotlivých zemích, na jejichž území se alespoň částečně nalézal či se jich měl dotýkat (kromě Čech a Německa Slovensko, Rakousko, Maďarsko, Polsko), předmětem často velmi protichůdných interpretací.

Vinidové sloužili již odedávna jako befulkové Hunům [Avarům], takže kdykoli Hunové vojensky útočili na některý národ, stáli Hunové s celým svým vojskem před táborem, Vinidové pak bojovali; jestliže nabývali vrchu a vítězili, tu Hunové vyrazili, aby se zmocnili kořisti, jestliže však byli Vinidové přemáháni, opírali se o pomoc Hunů a tak nabývali nových sil. Befulky je Hunové nazývali proto, poněvadž postupovali před Huny, tvoříce v bitvě dvojitý šik. Hunové přicházeli každoročně k Slovanům přezimovat, brali si do lože manželky Slovanů i jejich dcery. – Na scénu vstupuje Sámó ve chvíli, kdy se ukáže být nepostradatelným pro Slovaný bojující proti nadvládě kočovných Avarů.

BŘEZNO U LOUN – ARCHEOLOGICKÝ SKANZEN

Dnes ovšem víme, že vztahy s těmito Asiaty byly velmi různorodé, od úplné nezávislosti přes spolupráci až k tomu, že část Slovanů (asi v Podunají) si Avaři podrobili. Načasování slovanského odporu na polovinu 20. let pak souviselo s těžkou porážkou a následným oslabením kaganátu při tažení na Konstantinopol.

Tradiční představy o slovanské „holubičí povaze“ nikdo nebere vážně, takový mírumilovný národ by dlouho nepřežil: *Nešetřili nikoho ani z hlediska věrnosti, ani pohlaví... Zabíjeli všechny, bez ohledu na věk, takže celá Thrákie a Ilýrie byla pokryta nepochovanými mrtvolami. Ty, kteří jim přišli do cesty, nezabíjeli ani meči, ani kopími nebo jiným obvyklým způsobem, ale když zatloukli hluboko*

do země kůly, zašpičatili je a velkou silou na ně nabodávali tyto ubožáky tak, že hrot kůly vcházel sedací částí a vlastní vahou těla pronikal do vnitřnosti člověka... Tento barvitý záznam byzantského historika Prokopia k r. 550 nepopisuje řádění Avarů či snad Germánů, ale slovanské tažení na Balkán!

Ještě nikdo takový se nenarodil a neobjevil pod sluncem, který by dokázal naši silu zlomit. My jsme zvyklí na to, že vládeme cizím krajinám, a ne aby někdo vládl nad naší, vzkázal sebevědomý slovanský náčelník poslovi žádajícímu poddanost avarskému kaganátu (s centrem v Panonii). Vedle toho zejména pohřební nálezy dokládají mírové soužití obou etnik a též vzájemné oboustranné ovlivňování a prolínání jejich kultur.

Také postava „slovanského krále“ Sámó (v latinském textu se pochopitelně píše krátce – tedy Sámó, není však jasné, jak se jméno vyslovovalo) je velkou záhadou. To, co o něm napsal kronikář hned v úvodní krátké vsuvce, je to jediné, co víme. Původ jména je nejčastěji vykládán jako keltský; informace, že byl Frankem, chápeme tak, že byl obyvatelem Francké říše (není to etnické určení). Jádrem říše byla právě Galie, keltské území, později romanizované císařským Římem. Galské či galořímské obyvatelstvo se tu zachovalo i po obsazení germánskými Franky. Neprůkazné je i označení místa Sámova původu – zkomolený údaj *z kraje senonského*; takové území či místo totiž ve Francké říši neexistovalo. A odtud další úvahy: nejspíš jde o dnešní francouzské město Sens, což se jeví pravděpodobnější než donedávna zvažované belgické Soignies.

To Slované neměli ve svých řadách opravdu žádného schopného bojovníka a museli čekat na příchod cizího kupce? Kupce, který byl tak zásadně nenahraditelný?! Opravdu tedy jenom kupce? Nebo člověka, který tu mohl mít i jiné poslání? (A to ponecháváme stranou, co mohli Slované galskému obchodníkovi nabídnout – jen pro kožešiny by takovou dlouhou cestu jistě nevážil. Že by měl zájem třeba o otroky?) Anebo byla volba cizince taktickým krokem, který měl vyvážit zájmy všech zainteresovaných kmenů (tedy Moravanů, Čechů a Korutanců), a vyhnout se tak dominanci některého z nich?

Variantě jiného, poněkud „vyššího“ posláni Sába mezi Slovany by rovněž mohl nasvědčovat obsah vzrušeného rozhovoru s vyslancem krále Dagoberta, jenž měl za úkol vyřešit nepříjemné „pohraniční incidenty“. Zkuste si ho přečíst opravdu pozorně: nemohl být Sábmo v Dagobertových službách, neměl původně zajistit klid za východní hranicí jeho říše, vytvořit jakýsi nárazníkový stát? Na druhou stranu, náznaky nejsou zcela přesvědčivé – jsou letmé a hlavně stručné, takže jistotu opět nezískáme.

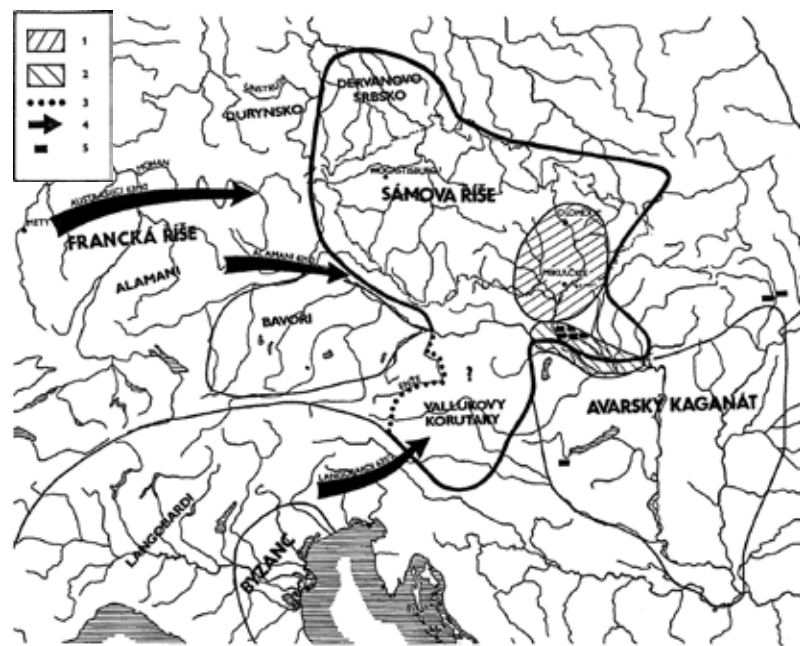
■ FREDEGAROVA KRONIKA (7. STOL.)

Tohoto roku [631] Slované, zvaní Vinidové, povraždili v Sábmově království francké kupce s četnějším doprovodem a oloupili je o majetek a to byl počátek rozepře mezi Dagobertem a Sábmem, králem Slovanů. I vyslal Dagobert k Sábmovi vyslance Sicharia se žádostí, aby přikázal poskytnout spravedlivou náhradu za kupce, které jeho lidé povraždili nebo jejichž majetku se protizákonně zmocnili. Protože Sábmo nechtěl Sicharia spatřit a nedovoloval mu, aby k němu přišel, oblékl si Sicharius šat, jaký nosí Slované, předstoupil se svým doprovodem před Sábma a oznámil mu všechno, co měl uloženo. Ale jak to bývá znakem pohanství a zpupnosti nešlechtných lidí, Sábmo nedal náhradu za nic z toho, čeho se jeho lidé dopustili, a chtěl pouze stanovit soudy pro tyto a jiné spory, které vznikly mezi oběma stranami, aby bylo navzájem uplatněno právo. Sicharius – jako pošetilý vyslanec – pronese potupná slova, která mu nebyla uložena, a hrozby proti Sábmovi, že totiž Sábmo i lid jeho království jsou Dagobertovi povinni poddanstvím. Sábmo, již uražen, odpověděl: „Jako země, kterou máme, patří Dagobertovi, tak i my jsme jeho, pokud jen bude mít v úmyslu zachovávat vůči nám přátelství.“ Sicharius řekl: „Není možné, aby křesťané a sluhové boží mohli uzavřít přátelství se psy.“ Sábmo pak na to odvětil: „Jestliže vy jste boží sluhové a my jsme boží psi, tu když vy ustavičně proti němu jednáte, nám je dovoleno trhat vás svými zuby.“ I byl Sicharius vykázán ze Sábmovi dohledu. Když to Dagobertovi oznámil, Dagobert zpupně poručil vyslat z celého království Austrasijského [východní část říše] vojsko proti Sábmovi a Vinidům; tehdy postupuje vojsko ve třech šicích proti Vinidům, ba rovněž i Langobardi,

najatí Dagobertem, vytáhli vojensky proti Slovanům. Zatímco se z opačné strany Slované na těchto i na jiných místech připravovali, dosáhlo vojsko Alamanů s vévodou Chrodobertem vítězství v krajině, do níž vkročilo. Rovněž Langobardi dosáhli vítězství a jak Alamani, tak i Langobardi si odvezli velmi značný počet slovanských zajatců. Avšak Austrasijsci oblehnou pevnost Wogastisburg, kde zůstal největší oddíl statečných Vinidů, a po tři dny s nimi bojují; je tu mečem pobit velký počet lidí z Dagobertova vojska a potom davše se na útěk zanechají tam všechny stany i věci, které s sebou měli, a navrátí se do svých sídel.

A ještě jinak: pokud měl Sicharius situaci skutečně urovnat ku klidu všech zúčastněných, a hlavně svého pána, nepočínal si příliš obratně; pokud ovšem měl kupříkladu záměrně vyprovokovat větší konflikt, odvedl dobrou práci.

Dagobertovy vojenské přípravy působí vcelku mohutně: taktika několika rozdělených proudů, které mohou na nepřítele tlačit z různých stran a posléze po spojení zasadit rozhodující úder. Zapojeni byli nejen vlastní lidé, král vyjednal i podporu dalších, kteří nebyli pod jeho přímým panstvím (Langobardi). K předpokládanému spojení všech tří (či podle některých čtyř) vojáků nedošlo – zatímco

SÁMOMA ŘÍŠE S VYŠRAFOVANÝM JÁDREM A SMĚRY FRANCKÉHO ÚTOKU (M. LUTOVSKÝ)

dva byly úspěšné, rozhodující Dagobertův utrpěl zdrcující porážku v „třídenní bitvě“. Tu si představujeme nejspíš jako tři dny opakovaných pokusů o dobytí pevnosti než jako nepřetržitý, soustavný boj. Poté Fredegar jen drobnými zmínkami na dalších místech kroniky doplňuje, že Slované se uhájili natrvalo, navíc se ke spolenectví se Sámem přiklonily další kmeny: *Dervan, vévoda národa Srbů, kteří byli z rodu Slovanů a již dávno patřili ke království Franků, přidal se se svými lidmi ke království Sámovu.*

SKANZEN V BŘEZNĚ

S postupem vojsk protisámovské koalice, místy srazu Franků (Mety) a analogií s pozdějšími vojenskými akcemi ve střední Evropě souvisí jednak úvahy o možném umístění bojiště, tak i představa o rozsahu slovanské říše. Vojska se totiž musela utkat s protivníkem někde na okraji, hlouběji do centra Sámova svazu, jež je nejspíš totožné s moravským prostorem, jistě nepronikla.

Přes dvě století se badatelé snaží Wogastisburg lokalizovat. Hledal se přitom jak doslova na fantaskních místech, tak na lokalitách, které jsou pohledům současně historiografie bližší. Argumentace se opírala nejen o archeologické nálezy a historické analogie, ale i o jazykovědu (výklad názvu pevnosti). Namátkou: Voitsberg ve Štýrsku, Tuhošť u Domažlic, Úhošť u Kadaně, moravský Hostýn, německý Staffenberg či Burk u Forchheimu, dále třeba i severně od Krkonoš a Jeseníků, v lužickosrbském Pomohani,

ve Vídni, Melku, Mikulčicích, Znojmě či v Bratislavě. (Posledně jmenovaná určení vycházejí z chybného položení pevnosti do jádra Sámovy říše.)

Nejsou poslední objevy českých archeologů poukazující na vrch Rubín u Podbořan (352 m), jihuzápadně od Žatce, jen další takovou fikcí? Vždyť nejspíš nikdy nebudeme mít opravdovou jistotu, kde přesně se Wogastisburg nacházel. Nicméně míra pravděpodobnosti správného odhadu je u toho strategického vrchu přece jen vyšší než jinde a ještě víc jistí si můžeme být tím, že Rubín náležel mezi pohraniční hradiště Sámova kmenového svazu, jež se aktivně připravovala k obraně před nebezpečím franckého vpádu. Jeden z nejvýchodnějších výběžků Doupovských hor nad osadou Dolánky (místní část Podbořan) je výraznou dominantou kraje, převýšení dosahuje 90 metrů. Lze odtud kontrolovat cesty z Doupovských hor ke Krušnohoří, stejně tak cesty do středních a západních Čech.

Osídlení je tu doložené již v pravěku, nejnovější výzkumy Josefa Bubeníka (80.–90. léta 20. stol.) se soustředily nejen na slovanské osídlení na vrcholu kopce s hradištěm, ale odhalily též několik pásů opevnění právě ze slovanské doby. V Čechách vůbec nejhojnější jsou tu nálezy avarského původu, mj. dokládají vazbu na moravská hradiště. Důležitým je především soubor kování opasků a koňských postrojů avarsko-slovanského původu, některé předměty (sekera, hřebec, snad i ostruhy s háčky) zase ukazují nejspíš na západní provenienci. Také nejstarší keramika z hradiště se hlásí k přelomu 6. a 7. století.

Vyvolí si ho za krále a on jim šťastně kraloval třicet pět let. Otazníky jsme začali, otazníky i skončeme: Sám (s četným potomstvem) podle kroniky šťastně vládl 35 let a pak... – Z písemných pramenů Slované ve střední Evropě mizejí na více než jedno století. Zanikl kmenový svaz? Pokračoval v nějaké podobě dál? Má existence Sámovy říše třeba jen volný vztah k pozdějšímu utváření moravského státu, s nímž má společné územní jádro?

České školáky možná už mnohokrát napadlo, že nebýt několika desítek řádků v textu jakéhosi franckého kronikáře ze 7. století, ubyla by v jejich dějepisné učebnici jedna kapitola. Přes veškerou torzovitost a neukončenost poznání budme rádi, že ji tam Fredegar vepsal.

STADICE ~ VĚŠTKYNĚ A ORÁČ

Malá vesnice západně od Ústí nad Labem se honosí loukou nazývanou Královské pole, od roku 1841 ozdobenou netradičním pomníkem pluhu. Jen nedlouho předtím uhynula královská líska; rozhlédnete-li se důkladně po okolí, uvidíte i Volskou horu. Mýtus o povolání oráče Přemysla na knížecí stolec Čechů je tu zhmotněn na každém kroku a vytváří zvláštní *genius loci* tohoto místa. Stadice jako místo Přemyslovy orby lokalizoval prvně Kosmas až na začátku 12. století, čímž umocnil přemyslovskou dynastickou tradici. Samotný příběh si však učený kronikář jistě nevymyslel, jen literárně vyšperkoval vyprávění staré několik set let...

■ KOSMOVA KRONIKA (12. STOL.)

Toho času vznikl mezi dvěma obyvateli, kteří vynikali bohatstvím i rodem a byli jaksi správci nad lidem, nemalý spor o mez sousedních polí. I ... s velikým hlukem předstoupí před svou paní a snažně žádají, aby spornou věc mezi nimi rozhodla... Když pak ... celou při mezi nimi vzniklou rozsoudila po právu, tu ten, který spor na soudě nevyhrál, přes míru se rozhněvav, ... a bradu slinou z plných úst poprskav, zvolá: „Toť křivda mužům nesnesitelná! Žena děravá se obírá mužskými soudy v lstivé myslí! (...) Vždyť je věc jistá, že všechny ženy mají dlouhé vlasy, ale krátký rozum. Lépe by bylo mužům umřít než to trpět...“

Nato paní, svou pohanu tajíc a bolest v srdci ženským studem zastírajíc, usmála se a pravila: „Tak jest, jak díš; žena jsem, jako žena žiji; ale snad proto si myslíte, že málo mám rozumu, že vás nesoudím metlou železnou, a poněvadž žijete bez bázně, právem mne nedbáte. Neboť kde je bázeň, tam je i kázeň. Ale nyní je velmi zapotřebí, abyste měli správce ukrutnějšího, než je žena...“ (...) Druhého dne ... bez prodlení svolají sněm ... a žena, sedíc na vysokém stolci, mluví k hrubým mužům: „(...) Trváte-li na svém předsevzetí a nemýlíte-li se ve svém přání, oznámím vám jméno knížete i místo, kde jest.“

K tomu sprostý lid zajásá zmateným křikem; všichni jedněmi ústy žádají, aby jim byl dán kníže. K nim ona: „Hleďte,“ dí, „hle, za oněmi horami ... je neveliká řeka Bílina a na jejím břehu je vidět vesnici, jež slově Stadice. V jejím obvodu jest úhor, zděli i zšíři dvanácti kročejů, jenž kupodivu, ač leží mezi tolika polí, přece nenáleží k žádnému poli. Tam váš kníže oře s dvěma strakatými

voly... Nyní, je-li vám libo, vezměte mou řízu, plášť i přehozy, jaké sluší knížeti, jedte vyřídít tomu muži vzkaz ode mne i od lidu a přiveďte sobě knížete a mně manžela. Muž má jméno Přemysl. Ten na vaše hrdla a hlavy vymyslí mnohá práva... Jeho potomstvo bude v celé této zemi panovat na věky věků.“ (...) Když paní viděla, že [poslové], neznajíce cestu, váhají, pravila: „Co váháte? Jděte bez starosti, sledujte mého koně, on vás povede pravou cestou a dovede zase zpět, neboť tu cestu nejednou šlapal.“ Lichá šíří se pověst a zároveň mínění křivé, že paní sama vždy za nočního ticha tu bájnou cestu na koni tam konávala a před kuropěním se vracívala; tomu „ať žid Apella věří“.

Co dále? Kráčejí poslové moudře neučení, putují vědomě nevědomí, držíce se stop koně. Již přešli přes hory, již již se blížili ke vsi, kam měli dojít. Tu jim příběhl jakýs

KRÁLOVSKÉ POLE

DETAIL RELIÉFU – POSELSTVO U PŘEMYSLA

chlapec vstříc i tázali se ho, řkouce: „Slyš, dobrý chlapče, jmenuje se tato ves Stadice? A jestliže ano, je v ní muž jménem Přemysl?“ – „Ano,“ odpověděl, „je to ves, kterou hledáte, a hle, muž Přemysl nedaleko na poli popohání voly, aby dílo, jež koná, hodně brzo dokonal.“ Poslové přistoupivše k němu pravili: „Blažený muži a kníže, jenž od bohů nám jsi byl zrozen, ... vypřáhni od pluhu voly, změň roucho a na koně vsedni! (...) Paní naše Libuše i všechen lid vzkazuje, abys brzy přišel a přijal panství, jež je tobě i tvým potomkům souzeno. Vše, co máme, i my sami jsme v tvých rukou; tebe za knížete, tebe za soudce, tebe za správce, tebe za ochránce, tebe jediného sobě volíme za pána.“

Při té řeči se ten muž moudrý, jako by předvídal budoucnost, zastavil, otku, kterou držel v ruce, vetkl do země, a pustiv voly, zvolal: „Jděte tam, odkud jste přišli!“ Ti, ještě než to dořekl, z očí zmizeli a nikdy více se neobjevili. Ale líska, kterou do země vetkl, vyrazila tři velké ratolesti, a to, což jest ještě podivnější, i s listím a ořechy. A muži vidouce, co se tu děje, stáli zaraženi. On je vlídně jako hostitel pozval k snídani, vyňal z lýkové mošny plesnivý chléb a kus syra, mošnu položil na trávník místo stolu, na to režný ubrus

a tak dále. Zatímco svačili a vodu ze džbánů pili, dvě ratolesti nebo odnože uschly a odpadly, ale třetí velmi rostla do výše i šíře. To naplnilo hosty ještě větším podivem a bázni. A on dí: „Co se díváte? Vězte, že se z našeho rodu mnoho pánů zrodí, ale jeden pokaždé bude panovat...“

Potom oděn v knížecí roucho a obut v královskou obuv vsedne oráč na bujného oře, avšak nezapomíná na svůj stav, vezme s sebou své střevíce, zcela z lýčí ušité, aby je dal schovat pro budoucnost; a chovají se na Vyšehradě v knížecí komoře až podnes a na věčné časy.

Poeticky i prozaicky zakončil Kosmas vyprávění o příchodu Přemysla Oráče ze Stadice na knížecí dvůr: *A když cestu dokonali a již již se blížili k hradu, pospíšila jim vstříc paní, obklopená svými dvořany. Podavše si ruce, vešli s velikou radostí do příbytku, posadili se na pohovkách, občerstvili se darem Cereřiným a Bakchovým a ostatek noci věnovali Venuši a Hymenaeovi. Tento muž, jenž upřádně pro svou mužnost zasluhuje slout mužem, upoutal zákony tento bezuzdný kmen, nezkrocený lid mocí zkroutil a uvedl v poddanství, jež jej i dnes tíží, těž vydal všechna práva, jimiž se tato země řídí a spravuje,*

sám s Libuší samou. – Pověst je pověst (kupř. Vyšehrad vznikl dávno po Pražském hradě, až na konci 10. století), ale nám teď jde o něco jiného: o zmiňované poddanství a zákony, tedy funkční stát, který byl odedávna – a neodvolatelně právě Libušinou věštbou a volbou lidu – provázán s přemyslovským rodem. *Snadno je knížete dosadit, ale nesnadno dosazeného sesadit. (...) Jakmile bude povýšen, vy a vše, co máte, bude v jeho moci,* to je Kosmovo poselství z počátku 12. století, ať už ve skutečnosti historické počátky Přemyslovců vypadaly jakkoli. Nejde o pohádku, ale mýtus, a viditelně také o státní ideologii.

Mýtus o věštkyni a oráči existoval již několik set let předtím – ve zkrácených, avšak možná věrohodnějších konturách jej zaznamenal i Přemyslovec Kristián na konci 10. století. Rovněž v jeho podání je výklad o bezuzdném kmeni předehtou k předání vlády Přemyslovcům a vzniku státu. Libušina věštba a Přemyslovo nastolení zachraňují lidi před zhoubným morem (epidemií), přinášejí i vyšší typ hradní a městské civilizace (vznik Prahy) a zákony státu.

■ KRISTIÁNOVA LEGENDA (10. STOL.)

Ale Slované čeští, usazení pod samým Arkturem [hvězdou Velkého vozu, tj. na severu] a oddaní uctívání model, žili jako kůň neovládaný uzdou, bez zákona, bez knížete nebo vládce a bez města, potulující se roztroušeně jako nerozumná zvířata, toliko širý kraj obývali. Konečně když byli postiženi zhoubným morem, obrátili se, jak pověst vypravuje, k nějaké hadačce se žádostí o dobrou radu a o věštecký výrok. A když jej obdrželi, založili hrad a dali mu jméno Praha. Potom nalezše nějakého velmi prozíravého a důmyslného muže, jenž se jenom orbou zabýval, jménem Přemysla, ustanovili si ho podle výroku hadaččina knížetem nebo vladařem, davše mu za manželku svrchu řečenou pannu hadačku. A když byli takto konečně vysvobozeni z rozličných ran morových, stavěli si v čelo po svrchu řečeném knížeti vladaře neboli vévody z jeho potomstva...

Proč si vybral Kosmas právě Stadice, co, kdy a kde se odehrálo – na prosté otázky jednoduchá odpověď: nevíme. Jen si stále opakujeme, nejde ani o pohádku vyšperkovanou literárním vzděláním autorů, ani o vymyšlený příběh

podle antických a raně středověkých předloh (i když tyto vlivy doložit můžeme), nýbrž o mýtus – a v něm o shodu s historickou realitou vlastně vůbec nejde.

Po celé věky byl ovšem mýtus velmi živý: Karel IV. svým privilegiem z r. 1359 osvobodil tři místní usedlosti od všech poddanských povinností s tím, že mají opatrovat posvátný lískový strom, jenž vyrazil z Přemyslovy otky (náčiní na odstraňování hlíny z pluhu), a ořechy dodávat na královský stůl. Privilegium potvrzovali panovníci i v dalších staletích, plody ze stadické lísky obohacovaly královské tabule prokazatelně až do r. 1701 a možná svou roli plnily i během korunovacích (několikrát máme doloženo sypání lískových oříšků před krále).

NÁPIS HLÁSÁ, ŽE ZDE STÁVAL „PŘEMYSLŮV STATEK“

Železnou otku (škrabadlo), z níž by líska vyrašila stěží, si kvůli rýmu prvně „domyslel“ takřečený Dalimil: *On se ale neměl k činu, konec otky vetkl v hlínu* (ve staročeštině *A jakož jeho dotku, Přemysl vstrčí v zemi otku*). Původní Kosmův text logicky uvádí *stimulus* – suchý (lískový) prut čili tzv. bodec k pohánění volů, jak se píše kupř. ještě v Pulkavově kronice: *Zarazil náhle do země prut, jímž poháněl voly*. Dalimilův popis však ovlivnil i novodobé překladatele, a tak v současných vydáních najdeme místo suchého poháněcího bodce otku.

Tzv. Královské pole za Stadice při cestě do Řehlovic, jehož dnešní úprava je z r. 1823, bylo uctívaným místem

zcela jistě od 14. století, ale zřejmě již dříve. Pomník s pluhem tu stojí od r. 1841, architekt Franz Staumann a sochař Josef Max jej zhotovili na náklady hraběte Ervína Nostitz Rienecka; nahradil vzrostlou lísku, kterou zničila povodeň. Český nápis hlásá, že *Zde od pluhu Přemysl k vévodství powolán. Wzdělany MDCCCXLI*, jeho obsahově totožný německý protějšek (kraj byl do druhé světové války povětšinou německý) byl nahrazen variací Komenského citátu *Vláda vrátila se do rukou tvých, ó lide český. 1945*. Maxovy bronzové reliéfy zpodobňují příjezd Libušina poselstva do Stadice, na zadní straně uvítání Přemysla kněžnou. Naproti tomu označení jednoho ze stavení v obci jako statku Přemyslova je ničím nepodloženým nesmyslem.

ZADNÍ ČÁST POMNÍKU

Nejasný vztah ke stadickému mýtu má ještě jedno místo v okolí: Volská hora (dříve též Přemyslova skála). Objevila se až v poněkud bájeslovném vyprávění Hájka z Libočan v 16. století: Přemysl *osten* [prut], *kterýž v ruce měl, v zemi vetkl a odvázal voly*: „*Jdětež tam, odkudž jste vyšli,*“ řekl. *Kteřížto pozdvihli se, jako by vzlétli, a pod oblaky se vznášeti počali a odtud sníživše se, skála jedna pode vsí velmi veliká, ta ukázala se, jako by se otevřela, a oni se tam vnesli, kteráž se po nich zavřela. Z kteréžto skály voda jako hnojná aneb jako by z chléva tekla, takovou vůni má až do dnešního dne.* – Blamáží skončil i objev „Přemyslovy otky“ z r. 1836: *Nalezl nádeník Ignatz Honolke..., když*

na pravém břehu Biliny pod tzv. Volskou horou lámal kámen ke dláždění cesty, mezi tamním kamením zcela zrezivělou a neobvykle velkou otku. (...) Rychtář Guth ... připadl hned na myšlenku, že by to mohla být otku prvního českého vévody Přemysla. Byla to však pravěká sekyrka.

Kdo byli bájní Libuše s Přemyslem, jaký význam má to, že praotec knížecího rodu byl oračem? Kvůli tomu byly popsány stovky stran. Libuše a Přemysl byli nejspíš bohové, svou roli možná sehrálo též Přemyslovo dvojče Nezamysl. (Vnímáte tu podobnost jmen, přemýšlejícího a „nemyslicího“ sourozence?) Orba v sobě vždy nesla magický význam, orbou se vyměřovala města, zakládaly státy (vzpomeňte na Romulovu brázdu a vraždu Rema, jenž ji neoprávněně překročil); berme v úvahu, že obrání sídla bývalo v dávných dobách skutečně obranným a ochranným prostředkem – třeba proti epidemiím všeho druhu. Tento obřad je doložen z několika míst v Evropě: polonahé či úplně nahé ženy nebo jinde muži vyrývali brázdu kolem vesnice, vytvářeli jakýsi magický ochranný kruh. Nelze pominout ani donedávna praktikovaný rituál první orby, první vyorané brázdy, doprovázený simulovaným, popřípadě skutečným pohlavním aktem. Mějme na paměti, že se vždy jednalo o hlubší skryté významy; při takovém rituálu nejde jen o brázdu či akt samotný – jde o zajištění ochrany, úrody, pokračování rodu a života, a třeba i knížecí vlády (bájně orače známe rovněž odjinud, z Irska stejně jako z Polska).

Mýtus svatého sňatku je další zvažovanou variantou – sňatek s pannou hadačkou (jindy má ovšem alespoň jednoho milence, v jiných zemích je líčena jako nevázaná žena) zaručuje věčnou vládu nad zemí i lidem, a to zase souvisí s nastolovacím rituálem knížat, který je stálým opakováním této první volby atd.

A navíc: při výkladu symboliky rituálů, magie a gest se nesmíme pohybovat jen v českém rámci, podobné – místy až nečekaně totožné – rituály a mýty zaznamenáváme v celém evropském (a indoevropském) prostoru, od Jihoslovanů po Skandinávce, od Západoevropanů po Rusy. Tady už ale je zapotřebí vskutku odborného průvodce: tím nejlepším vám bude kniha Dušana Třeštíka *Mýty kmene Čechů* (2003).

Mytické postavy Libuše a Přemysla i příběh o jejich setkání v sobě nesou mnoho tajemného z pradávných časů počátku Čechů. Mýtus žije opakováním, stejnými rituály, které ho neustále zpřítomňují a ožívují, zajišťují mu trvání. Magickým obsahem je naplněna Přemyslova orba, stejně jako sňatek s Libuší a nastolení na kamenný knížecí stolec (ve skutečnosti to byl velký neopracovaný balvan). Kristián a Kosmas dali stadickému příběhu klíčové místo ve zdůvodnění státní ideologie přemyslovského státu. A my, aniž bychom o tom museli nějak zvlášť uvažovat, to vnímáme shodně.

Popularitu Přemyslova mýtu dokládá též historika z r. 1445, jež vešla ve známost i v zahraničí – zapsal ji totiž pozdější papež Pius II., A. S. Piccolomini: *V tomto království je nedaleko Prahy jakási ves, z níž odvozují svůj původ dávní čeští králové a v níž tamější sedláci požívají plné svobody a neplatí žádných jiných poplatků, leč každoročně jakousi nepatrnou dávkou z lískových ořechů... K těmto přišel nedávno jakýsi venkovan, oděný pláštěm a žíněným rouchem, vylezl na strom*

*a upletl si tam proutěnou chýžku ... a po několika dnech osloviv venkovský lid řekl, že byl dříve v poustevně a že k němu přišli svatý Václav, patron království, a Jan Křtitel, kteří jej ujistili, že se stane českým králem... Hloupí venkované s tím souhlasili a ... provolali jej ihned za krále, dali mu tělesnou stráž, a horlivě ... mu vzdávali pocty... Brzy jiný člověk, znalý písma, byl učiněn kancléřem a napsal listy do království, v nichž vybízel hned ty, hned ony, aby přišli k svému králi, jež nebesa zjevila ve vsi, z níž pochází královský rod. (...) I počalo se sem scházet mnoho lidí, slibovali králi poslušnost, skládali přísahy..., podněcovali vzpoury ve městech a uváděli již celé království do velkého strachu... (dopis z 21. 5. 1445) – Upřesnění přináší list Jakoubka z Vřesovic ze 14. 5.: *Jakub, člověk můj úroční [poddaný] od Teplíce, přišed do Stadice, i seděl ve kři pod lískou. A to trvalo od svatého Jirí [23. 4.], takže přílišně lidé ... k němu šli, druhdy jich ke dvěma tisícema před ním bývalo; i z jiných zemí k němu již listy slali. (...) Jest již tak zjednáno, žeť na Roudnici v žaláři sedí. Posléze byl Jakub převezen do Prahy a po čase, když již o něj nikdo nejevil zájem, propuštěn.**

MIKULČICE ~ MORAVSKÝ KRÁL ~ 871

Kořist z pádu říše Avarů na přelomu 8. a 9. století usnadnila cestu k likvidaci kmenového zřízení v jihomoravském a nitranském jádru pozdějšího státu Moravanů. Iniciativu převzal Mojmir, pokřtěný r. 831 – právě křest a vyhnání konkurenčního knížete Přibiny z Nitranska jsou považovány za počátek prvního slovanského státu, Velké Moravy. Jméno si ovšem vysloužila až později, získala ho zásluhou knížete Svatopluka (871–894) a jeho výbojů. *Nevýslovná pevnost* či *město Rostislavovo*, známé z franckých pramenů, je podle všeho dnešní hradiště Valy u Mikulčic. Lákavá je možnost, že tu bylo i hlavní město Svatoplukovy říše. Byl tu snad dokonce pohřben první arcibiskup Metoděj? – Dodejme ještě, že odbočka z českého prostředí k moravské tematice je jen zdánlivá. Jak vícekrát doložíme, počátky přemyslovského státu byly právě s Velkou Moravou úzce provázány, a navíc je naprosto jisté, že do jejích hlavních center opakovaně zamířil i první kníže Čechů Bořivoj.

■ FULDSKÉ LETOPISY (9. STOL.)

870 Svatopluk, synovec Rostislavův, dbal vlastních zájmů a svěřil se v ochranu Karlomanovi spolu s celým králov-

stvím, které držel. Proto se Rostislav na synovce mocně rozhněval, činí mu tajně nástrahy a nařizuje, aby ho zardousili, když nic zlého nebude při hostině tušit. Avšak

Svatopluk..., když mu to někdo znalý úkladů naznačil dříve, než vstoupili do domu ti, kteří ho měli zabít, vstal z místa hostiny, jako by se chtěl bavit se sokoly, a unikl připraveným úkladem. Když Rostislav viděl, že jeho úmysl byl prozrazen, pronásledoval s družinou svého synovce, ... avšak ... byl chycen do léčky, ... zajat, spoután a ... poslán do Bavor... Karloman, aniž potom narazil na odpor, vtrhl do jeho království a všechna města a hrady se mu podrobily. (...) Ludvík Němec ... se poradil se svými velmoži a přikázal, aby mu byl předveden Rostislav, spoutaný těžkým řetězem. Byl sice odsouzen k smrti rozsudkem Franků a Bavorů, jakož i Slovanů, kteří přišli z různých krajů..., avšak [král] rozhodl, aby Rostislav byl pouze zbaven zraku.

KNÍŽECÍ PALÁC

871 Svatopluk ... byl u Karlomana nařčen ze zločinu nevěrnosti a poslán do vězení. Slované, to jest Moravané, se domnívali, že jejich vévoda zahynul, a ustanovili si za vládce jakéhosi kněze jménem Slavomíra, příbuzného onoho vévody... Pokusil se bojovat s Karlomanovými vojevůdci Engilšalkem a Vilémem a vypudit je z obsazených měst... Mezitím byl Svatopluk Karlomanem propuštěn, neboť nikdo mu nemohl prokázat zločiny, z nichž byl obviněn. (...) Vrátil se do svého království a přiváděl Karlomanovo vojsko, jako by chtěl proti Slavomírovi bojovat: tak totiž obmyslně slíbil Karlomanovi, bude-li

mu povolen návrat do vlasti. (...) Svatopluk [však], když ostatní budovali tábor, vstoupil do starého Rostislavova města a ihned podle slovanského zvyku nedodržel věrnost, zapomněl své přísahy a obrátil síly a snahy ne k přemožení Slavomíra, ale k pomstění potupy, kterou mu způsobil Karloman. A hned s velkým vojskem napadl v táboře Bavorů, kteří netušili nic zlého a méně se strážili, a mnoho z nich zajal živých, když téměř všechny ostatní pobil...

Léta Páně 831 Reginhar, biskup pasovský, pokřtil všechny Moravany... – z krátké zprávy ve franckých letopisech není možná na první pohled zřejmé, že se zrodil stát, jemuž byzantský císař v 10. století přičkl díky jeho slávě a velikosti v dobách Svatoplukových onačení Velká Morava. Francký záznam však není náhodný: dějiny moravské země jsou dějinami vyrovnávání se s vlivem Franků. Přijetí křesťanství bylo doprovodným znakem vzniku státu, s kmenovými institucemi zanikalo též pohanské vnímání světa. Frankové si již od doby Karla Velikého (768–814) dělali pomyslný nárok na střední Evropu, což brzy poznal Mojmír, jenž se tím zřejmě nehodlal příliš svazovat. Východofrancký král Ludvík Němec (tj. pro Slované němý, mluvící nesrozumitelným jazykem) nahradil „neposlušného odvážlivce“ jeho synovcem Rostislavem (846–870). Problémy tím ale neustaly – i Rostislav se pokusil vymanit z říšského dohledu. Spolu se Svatoplukem (zřejmě spoluvladař či správce jednoho z hradských okrsků) si uvědomil, že nutným předpokladem rovnoprávného zařazení do společenství samostatných států je vytvoření církevní správy podřízené přímo papeži, tedy vznik arcibiskupství. Podmínkou bylo jednak sjednocení náboženských zvyklostí a řádů, jednak dostatečný počet loajálních kněží, a právě to byly od r. 863 hlavní úkoly Konstantina a Metoděje. Použití příbuzného slovanského jazyka (staroslověnština je jazyk jihoslovanský, západním Slovanům však srozumitelný) mohlo výškolení domácích kněží jen urychlit, ale nezapomeňme, že jazyková stránka, jakkoli kulturně významná, je z pohledu církevně politického zadání vlastně druhotná.